

GELLU NAUM - ELEMENTS OF ESSENTIALIZED DISCOURSE IN "THE FACE AND THE SURFACE"

Marius Însurățelu, PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureș

Abstract: With each new volume, Gellu Naum aspired to a thematic and imagistic reconfiguration, trying to induce a state of organic continuity. To achieve this goal, newer volumes constantly include older groupings so lyrical episodes can easier relate, and the transition from one stage of creation to another can be smoother and more natural. Hence the multisemantics stored over six decades of toil and experiments in the poetic polygon and also the almost total exclusion from the list of addressability of the reader unprepared for the proper reception of a message written in cryptic key.

Keywords: continuity, essentialization, multisemantics, invisible connections, miraculos, mystery.

Cu fiecare nou volum, Gellu Naum a năzuit spre o reconfigurare tematică și imagistică, încercând să inducă o stare de continuitate organică. Pentru realizarea acestui obiectiv, în mod constant, volumele mai noi includ și grupaje mai vechi, astfel încât episoadele lirice să poată fi puse mai ușor în relație, iar trecerea de la o etapă de creație la alta să fie mai lină, mai firească. *Fața și suprafața* (1994) suprapune mai multe straturi poetice destul de compacte și greu de diferențiat. De aici și multisemantismul depozitat pe parcursul a șase decenii de trudă și experimente în poligonul poetic, precum și aproape excluderea de pe lista adresabilității a lectorului nepregătit în prealabil pentru receptarea adecvată a unui mesaj redactat în cheie criptică. În traversarea acestor fețe/suprafețe/suprarealități, cititorul trebuie să facă apel la experiențe anterioare, căci „fața de pe suprafață trimite doar ecouri în stare să răstoarne așezarea și să pună dedesubt ce este deasupra.”¹

După ce a practicat multă vreme un discurs al ambiguității, Gellu Naum simte nevoia să ofere niște indicii care să conducă spre firele directoare ale unei poetici care, deși uzează de un limbaj diferit, o face, totuși, „cu aceeași voce.” Este tipul de limbaj care ar putea revigora acele „legături pierdute”, „o zonă a clarităților haotice și care lasă loc să treacă numai la ce-i merit să se strecoare prin ochiurile sitei.”² Poetul invocă, în această direcție, gestul purificator ce pregătește tainicul proces al prefacerilor, precum cele din cuptorul alchimic, care preschimbă poezia într-un semnificant magic și îi recunosc valențele sale originare:

*„Arbore al metalelor urmând calea umedă
până la polul sau centrul în care
toate lucrurile au gustul nopții
suflu solar ascuns în nodul de piatră
fecioara care mai așteaptă
fragile visătoare ca o putere fără claritate
printre rigide forme ale gestului
substanțele morale ale ipotenuzei.”³*

Secvența a doua a volumului, *Pasageri în tranzit*, este traversată de un puternic suflu narativ, ce aduce ca o constantă finalul parabolic. Zăcămintele tematice aduc la suprafață

¹ Gellu Naum, *Fața și suprafața*, Ed. Litera, București, 1994, p. 6.

² Idem, ibidem, p. 22.

³ Idem, ibidem, p. 29.

poeme care valorifică experiența morții. Poetul preia fragmente dintr-un fond ancestral, mizând pe un efect al reconectării cu sensul subsidiar, profund ancorat în inconștientul colectiv. Bunăoară, în poemul ce dă numele grupajului, moartea este asociată cu o inițiere:

*„mergeam și fiecare părea că se îndreaptă spre casă și
grădina spre tufele de rosmarin spre florile îngălbenite
ale caprifoiului spre sânii primitori unde să-și culce
capul.”⁴*

Grupajul *Lucruri în apă* abordează tema dublului, proiecția sinelui și, desigur, asumarea alterității. Este cartografiat un topos acvatic, cu fluvii care spală oase, cu alte cuvinte, un topos asimilat simbolisticii thanatice. Dublul ține uneori loc de frate geamăn:

*„La stânga și la dreapta mea ca doi frați gemeni sau ca unul care se privește în oglindă
mă însoțeam eu însumi.”⁵*

„Marginea” devine referința ideatică a angoasei, a indeterminatului integrat într-un spațiu matricial:

*„Uitasem tot ce am aflat la margine
și dragostea și nașterea și moartea
.....
cu ochii lăcrimoși striviți ai rânduitorilor
să se încredințeze apelor și să se umfle
să se purifice în ele
la porțile raiului hrană pentru peștii mici
împodobite cu flori și încununate cu panglici de apă.”⁶*

Componenta acvatică implică accepțiuni multiple, dar cel mai adesea este asociată cu disoluția eului și cu regresia ființei, „evenimente” care generează o profundă reverberație ontologică:

*„atunci lângă un pod mi se întâmplă să văd apa care ne acoperă
cu peștii ei cei morți
și să aud alaiul nupțial cum cântă
înghesuit de-a valma în năvoade.”⁷*

O viziune similară avem în poemul *Călătoria cu Stelică*, cu diferența că, de această dată, trimiterele spre simbolistica de rezonanță creștină (mielul, cartea de rugăciuni) sunt mult mai pregnante:

*„Buzele mielului sângerău în răcoarea de seară
când am văzut soarele lucind deasupra soarelui
.....
discutam liniștiți ca greierii când învelit în spațiul său Stelică a murit
eram prea tulburat și mă gândeam la inevitabila lui călătorie
spre delta unde marele fluviu îngrămădea ruini omenești*

⁴ Idem, ibidem, p. 6.

⁵ Idem, ibidem, p. 38.

⁶ Idem, ibidem, p. 40.

⁷ Idem, ibidem, p. 45.

.....
murise atât cât să-l plângă maică-sa și încă din leagăn citea o carte de rugăciuni."⁸

Ultima secțiune a volumului (*Fața secretă a suferinței vegetale*) consemnează plonjarea senzorială în universul vegetal, unde eul poetic interferează cu „arsenalul mut și vid al destrămării”.⁹ Latura tainică a suferinței vegetale este primejdiosul, necunoscutul orizont al retragerii în sine, care anunță deopotrivă potopul și apocalipsa:

*„dar vine o zi când totul se acoperă cu o senină tăcere albastră
când factorul poștal îi aduce fiecăruia câte un plic cu cenușă
ziua când ploaia nesfârșită umple liniștile lacuri
și un potop de fulgere acoperă pământul și cerul
ziua când vom paște până la bătrânețe
ziua când se vor stinge toate cuptoarele olarilor
ziua când gurile noastre vor fi ciocuri de păsări și nu spun și nu fac semne
iar noi prin văi și prin livezi suntem cei de demult
și ce să fac atunci cu tâmpile și cu tălpile voastre
risipite prin iarbă.”*¹⁰

Iată, așadar, versuri oarecum atipice pentru „rețeta” obișnuită a lui Gellu Naum, care dă acum credit unui discurs mai potolit, tensionat, desigur, dar lipsit de obișnuitele asperități. El renunță la sintagmele asimetrice, care abia se mai disting în fundal, practicând tot mai mult un suprarealism filtrat, purificat, esențializat, care va caracteriza, de altfel, formula artistică a ultimilor săi ani de creație.

La Gellu Naum, realul se suprapune peste rețeaua multidimensională a supra-realului, poetul nefiind interesat de observarea și descrierea pasagerelor contexte ale imediatului, ci de aspectele lumii aflate dincolo de acesta. Pentru a le putea sesiza, trebuie să restabilim legăturile între tot ce simțim ori cunoaștem. Nu vorbim aici de vreun proces secretizat, totul se derulează în termenii unui happening verbal, decisivă fiind interpretarea pe care o dăm evenimentelor și trăirilor traversate.

De accesul cert în spațiul poetic nimeni nu poate fi sigur, până și poetul îl poate accesa doar în stare de grație, atunci când teritoriul privilegiat devine tangibil. Consternarea generată de alăturările descumpănitoare de elemente presupune orientarea discursului către piloni verbali stabili, trimițând spre explorarea unei comunicări dincolo de ordinea stabilită a lumii. Convocarea unor martori care descind parcă din exteriorul scenariului poetic confirmă încă o dată faptul că poemul este un discurs neîntrerupt care se coagulează din curgerea sinuoasă și impredictibilă a existenței înseși.

Complexitatea supra-realului este aproximată de eul liric ca fiind o rafinată interdependență a tot ce există dispersat în melanjul aparent confuz al lumii, ale cărui ecouri revelatoare limbajul poetic nu le poate immortaliza decât într-o stare difuză și neînchegată. Există un dincolo de barierele senzorialității comune care poate fi decelat doar de către un ochi ce străpunge aparențele fenomenale și procesează semnificațiile lucrurilor văzute dinspre

⁸ Idem, ibidem, p. 47.

⁹ Idem, ibidem, p. 51.

¹⁰ Idem, ibidem, p. 59.

adâncuri spre înălțimi și invers, fiind în același timp capabil să iasă din sine și să contemple lumea din afara ei.

Mișcarea esențială fiind imperceptibilă, ea trebuie descoperită sub scoarța aparențelor statice ale fenomenelor. Crește acum însemnătatea privirii, care poate ajunge dincolo de ceea ce se vede cu ochiul liber. Ca să poată vedea limpede, privirea trebuie să conștientizeze propria ei mișcare, pe care apoi să o înglobeze în tranziția perpetuă a lumii. Imperativul identității este asumat în disciplina senzorială, în vreme ce cunoașterea sinelui este delegată domeniului simțurilor. Astfel, în poezia lui Gellu Naum nu afectele sunt cele care ridică temperatura în miezul eului liric, ci percepția brută a fețelor de pe supra-fețele realului, care așează fără reținere „dedesubt ce este deasupra”.¹¹

Poemele lui Gellu Naum par adesea o aglutinare de secvențe al unui cuprinzător și inextricabil scenariu unde își găsesc locul obiecte și ființe arhetipale, alături de altele cât se poate de terne și inexpresive. Lumea este plină de vii și de morți (cei din urmă, de multe ori mai vitali și mai pitorești decât cei dintâi), diferența dintre cele două stări fiind făcută doar de gradul diferit de consistență. Pentru un asemenea creator nutrit cu seva pură a suprarealismului, lumea devine vibrantă prin ecourile epicentrului ei poetic, exprimate prin coincidențe, bizarerii, onirism diurn sau nocturn.

Prospecțiunile pe terenurile insolitului și neștiutului urmăresc să refacă armonia de viziune dintre real și imaginar, dintre cotidian și miraculos, dintre rațiune și vis. De aceea, el promovează secvențialul, sondând realitatea fragmentar, în zig-zaguri imprevizibile. Intellectul său îndelung exersat în ecuațiile sensibilității convertește aproape totul spre *domeniul presimțirilor*, întrucât poetul năzuiește să se debaraseze de alterata conștiință care îl face prizonierul convenționalismului și îl pune în situația de a fi altfel de cum este în realitate.

Deplina libertate onirică, regășibilă în „*apa agresivă a viselor*”, facilitează ciocniri hipnotice cu fantome și ființe hibride, vampirice. Totul induce senzația de acuitate a spiritului, de formulare minuțioasă a ambiguității fertile sub efectul dereglării tuturor simțurilor și sensurilor. În *partea cealaltă* se poate ajunge prin abandonarea gândirii raționale în care însuși poetul se vede încarcerat în mod nefast.

Oricât ar fi crezut membrii mișcării suprarealiste în automatismul psihic pur care să poată modela gândirea restricționată de autocenzură, un poet cu bogată experiență precum Gellu Naum proceda la o netă disjuncție între dicteul automat și vis, pe de o parte, și poezie, pe de altă parte. Acest fapt poate fi cu ușurință urmărit în consemnările cu caracter sentențios din textele teoretizante, în visele din proza scurtă relatate printr-o epică premonitoare și în poemele a căror complicată schelărie imagistică nu se poate susține decât printr-o intervenție rațională deliberată. Gellu Naum este ferm convins că poezia trebuie ocrotită și demolată în același timp, deconstrucția fiind și ea parte a mecanismelor de reglaj fin ale operei sale. Astfel, acolo unde apare, dicteul automat este folosit mai cu seamă pentru efectul său eliberator, el fiind mai mult decât un simplu antrenament literar. Esențializarea conținutului și finisajele de calitate ale sintaxei se găsesc în categoric dezacord cu gândirea necenzurată și dicteul automat.

Aparenta lipsă de organizare în plan poetic este rezultatul unei transpuneri impuse de subconștientul dezlănțuit. Amăgitoarea incoerență textuală a elementelor disparate pare a fi

¹¹ Gellu Naum, *Opere I*, Ed. Polirom, Iași, 2011, p. 593.

cauzată de bizara soluție psihologică în care ele au fost dizolvate. Gellu Naum lasă senzația că improvizează, că așterne pe hârtie tot ce îi trece prin cap, asemenea copiilor care produc fraze în afara sensului și a percepției comune atunci când se joacă singuri, departe de constrângerile educației cotidiene.

Încercător în miracolul aflat mereu „la îndemână”, poetul aspiră la accesul în punctele nodale ale sistemului de articulare a lumii. El se dorește a fi un privilegiat al cunoașterii convulsive, fiind în același timp însă pe deplin conștient de limitele inevitabile ale acesteia. Gellu Naum va urmări cu consecvență modalitățile eliberării spiritului din prizonieratul trupului. Recurgând la procesarea unor experiențe revelate de cel mai anodin cotidian, vocația sa poetică operează asupra prozaicului abandonat și căzut în dizgrație. Motivată de vocația sa, poetul evadează în spații primordiale, necontaminate, unde forța spiritului e redobândită, iar glisarea eului profund în albia abruptă a realului tumultuos este evitată. Senzațiile, emoțiile, în general toată recuzita senzorială și imagistică se dezvăluie la Gellu Naum nu ca finalitate, ci ca mijloc de întâmpinare a realului.

Concretețea imaginilor cu care debutează, de regulă, poemele sale ne dă sentimentul prospectării unei lumi comune, pentru ca apoi, prin câteva notații neașteptate, aceasta să vireze spre derutant și misterios. O întreagă ceremonie având ca motor frazal verbul „a surprinde”: a surprinde legături imposibil de comunicat, a surprinde stări inexprimabile, a surprinde, poate, înainte de orice, acel ax central de iradiere al ființei poetice unde se nasc ritmurile și imaginile poeziei. Este acum retrasat un drum spre miezul pulsant al lucrurilor, ce degajă o căldură aurorală, vegetal-animală, trimițând spre momentul inițial, când regnurile erau încă amestecate și o altă reconfigurare, o altă creație este posibilă.

Consecința firească este aceea că senzorialul aplicat pe concret delimitează cadrele unei lumi sistematic dislocate și abil truate în incoerența ei. În actul imersiunii în oglinda oarbă a vieții, totul intră într-un ciclu inițiativ de revelație și desacralizare spontană. Viziunea poetică a lui Gellu Naum este departe de a fi una de extracție fatalistă, atâta timp cât elanul său creator a evitat cu dibăcie interogațiile sumbre și angoasele insurmontabile. Într-un astfel de context, moartea reprezintă una din laturile devenirii, apropiată mai degrabă de metamorfoza herpetologică, de schimbarea de piele pe „calea șarpelui”.

Cuprins de frenezia stărilor inefabile, poetul coordonează devenirea formelor, iar peisajul parcurs, impulsivat de energiile interioare, apare desacralizat. Gellu Naum își definește poeticitatea prin intermediul centrilor perceptivi ai ființei și distinge între vederea cu ochiul liber, care trece peste suprafața opacă a lucrurilor, și privire, care poate penetra misterele devenirii. Dicteului automat îi este aplicat filtrul unei pregnante conștiințe artistice, iar volumul *Athanor* marchează renunțarea la recuzita suprarealismului clasic, substituit de jocul ermetizant și distanțarea ironică. Contribuie, de asemenea, la cristalizarea noii sale viziuni rostirea aparent „corectă”, soldată însă cu amendarea ironică și parodică a emfazei și automatismelor. Paradoxul ce pune în mișcare universul liric al lui Gellu Naum rezidă tocmai în cenzurarea dicteului automat de către conștiința critică interesată de procesul devenirii, iar nu de finalitatea acesteia.

Depășindu-și „originile”, Gellu Naum rămâne oarecum în zona de câmp magnetic a programului său estetic inițial. Acesta preconizează restabilirea marilor corespondențe invizibile, desființarea frontierelor dintre cunoscut și necunoscut, veghe și vis, realitate și

miraculos. Abia în partea ultimă a creației sale, așa cum observă și Lucian Raicu, „senzația de *riscant* dispare, comunicarea între domenii și etaje de negândit laolaltă se realizează, neverosimilul devine plauzibil [...] De aici și senzația de *acomodare*, de înscriere pe un traseu nu numai posibil, dar și real, un traseu al evidențelor solide. Forțele imaginariului izbutesc în poezia lui Gellu Naum să le concureze la egalitate pe ”celelalte” și uneori să le integreze, să le înglobeze în aceeași mișcare naturală. Naturalizarea insolitului este performanța exemplară a acestei poezii.”¹²

O amprentă personală inconfundabilă seduce în poemele lui Gellu Naum, un gen de comunicare detașată și viguroasă, cu familiarități și maliții izbucnite în ropote, ce depun laolaltă mărturie despre experiența singurătății sau a cuplului. Discursul se construiește după regulile unei fervente oralități, înțelegând să respecte incongruențele și spontaneitățile absurde ale rostirii cotidiene improvizate.

În această lume surprinsă în mișcare, ființele și lucrurile colaborează, punându-și în valoare reciproc calitățile. Astfel, așa cum subliniază Vasile Spiridon, „ștergerea hotarelor labile dintre ființe și lucruri, joncțiunile fortuite sunt garantate de benefica stare de confuzie fantasmatică a subconștientului poetic [...] Asociațiile mecanice nu caută, după tipicul suprarealist, expresia pură, neraționalizată și fortuită a gândirii; versurile ascund, sub aparenta incoerență imaginativă, încordarea cerebrală care domină efectele vagului interior. Profunzimea, insesizabilă poate la o primă lectură, provine din vocația definitivului și a esențializării poematice, care ne permite și ”analize de text”. Odată ”zgâriat vaxul de pe cuvinte”, sintagmele poetice, solemne și ceremonioase chiar și în descrierea lucrurilor banale, sunt înlănțuite după lungi precauții și retractări (”Pentru fiecare cuvânt alungam altele cinci”).¹³

Ca orice operator de fantastic veritabil, Gellu Naum are voluptatea disecării obiectelor, a lumii aceleia imposibil de simțit pentru cineva care nu percepe trepidația lor infrasonică, și vorbim aici de accesorii comune ale existenței imediate, marcate de aspecte derizorii. Neconținutele prefaceri generează o nouă ierarhie în lumea înșelătoare și echivocă a realului. În starea și identitatea lor nedefinită, obiectele pot fi immortalizate în combinații inedite, mai ales în zona oniricului, atunci când ele participă la încercări ce ating absurdul și demonicul. Valorificarea elementelor realului, în vederea depășirii universului restrictiv în care sunt răspândite obiectele și se derulează fenomenele, este rezultatul aspirației spre deconspirarea conexiunilor între lucruri aparent disparate. Cu nimic mai prejos este și forța asociativă a fluxului interior, care este potențată de purificarea și ordonarea intuițiilor într-un univers liric coerent, de o mare solemnitate ființială a ludicului. Așa cum sesiza și Alina Ologu, „sub polimorfele reverberări în desenul de suprafață, textele lui Gellu Naum ascund în urzeală același model, care edifică substanțiala identitate sintactică și semantică. Autorul posedă conștiința acestui fapt și proclamă legea recursivității, precum într-o aserțiune poetică memorabilă din *Diminețile cu domnișoara Pește*: „existența mea expresivă era generată dinăuntru de o imensă unitate internă” [...] Conduc de legități ideale, textul poetic absoarbe lumea, o refigurează, o metamorfozează, ajungând, prin prezentificare, să fie lumea, în ordinea esențelor.”¹⁴

¹² Lucian Raicu, *Practica scrisului și experiența lecturii*, Ed. Cartea Românească, București, 1978, p. 278-279.

¹³ Vasile Spiridon, în *Luceafărul*, nr. 30 (476), serie nouă, 2 august 2000, pp. 12-13.

¹⁴ Alina Ologu, *Gellu Naum: experimentul poetic*, Ed. Pontica, Constanța, 2007, p. 46.

În concluzie, lirica lui Gellu Naum oscilează între două impulsuri esențiale: cel al negativității, în sfera căruia ființele și lucrurile par a comunica la suprafață, dar se resping, de fapt, în profunzime, și cel al pozitivității, în cuprinsul căruia lucrurile și ființa nu par a avea să-și spună foarte multe în plan imediat, dar sunt unite de legături puternice în adâncurile inconștientului creator. Curgerea sticloasă și înceată, de rășină adultă a versului naumian, urmărește cu tenacitate refacerea „legăturii cu lucrurile”, întreruptă de barierele convenției, ca și trecerea dinspre „față” spre „suprafață”, adică spre „partea cealaltă”, în care ființele și lucrurile comunică și se condiționează, ridicând miza ontologică, dar și estetică a unei opere poetice căreia contemporaneitatea noastră critică și literară îi datorează nu doar respect, ci și o mai atentă și grabnică aprofundare.

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development , as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.

Bibliografie

- Naum, Gellu, *Fața și suprafața*, Ed. Litera, București, 1994;
Naum, Gellu *Opere I*, Ed. Polirom, Iași, 2011;
Raicu, Lucian, *Practica scrisului și experiența lecturii*, Ed. Cartea Românească, București, 1978;
Spiridon, Vasile, în *Luceafărul*, nr. 30 (476), serie nouă, 2 august 2000;
Ologu, Alina, *Gellu Naum: experimentul poetic*, Ed. Pontica, Constanța, 2007.